

**BADIIY ADABIYOTDA BOLA OBRAZI: "OQ KEMA" ASARI
MISOLIDA**

*Farg'ona davlat universiteti Filologiya
fakulteti talabasi 3-bosqich talabasi
Rashidova Odina*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Chingiz Aytmatovning "Oq kema" asari misolida badiiy adabiyotda bola obrazining talqini, uning badiiy-estetik va falsafiy mohiyati tahlil qilinadi. Bolaning dunyoqarashi, orzulari va fojiali taqdiri orqali yozuvchi insoniyat, ezgulik va adolat mavzularini yoritadi. Maqolada bola obrazining kompozitsion o'rni, ramziy mazmuni va psixologik tasviri kabi masalalar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: "Oq kema", bola obrazi, Aytmatov, ramz, fojiviylilik, masum qalb, psixologizm, badiiy tasvir.

1. Kirish

Badiiy adabiyotda bola obrazi har doim alohida o'rin tutib kelgan. Bola — masumiyat, soflik va orzular timsoli sifatida ko'plab yozuvchilar tomonidan asarlarining markaziga qo'yilgan. Ayniqsa, XX asr adabiyotida bu obraz yanada chuqurroq falsafiy va ijtimoiy mazmun kasb etdi. Jahon adabiyotida Charlz Dikens, Lev Tolstoy, Fyodor Dostoyevskiy kabi yozuvchilar bola obrazi orqali jamiyatning ijtimoiy muammolarini va inson qalbining ezgulikka intilishini maqsad qilib qo'yganlar.

Qirg'iz adabiyotining buyuk namoyandasi Chingiz Aytmatov (1928—2008) o'zining "Oq kema" (1970) qissasida bola obrazini alohida mahorat bilan yaratdi. Asarda yetti yoshli bolaning ichki dunyosi, orzulari va o'ta shafqatsiz voqelikka duch kelishi tasvirlangan. Maqolaning maqsadi — mazkur asar misolida badiiy adabiyotda bola obrazining yaratilish usullari va uning g'oyaviy-badiiy vazifasini ochib berishdan iborat.

2. Adabiyotshunoslikda bola obrazi masalasi

Adabiyotshunoslik ilmida bola obraziga bag'ishlangan ko'plab tadqiqotlar mavjud. P. Qodirov Aytmatov ijodidagi bola obrazi haqida shunday yozadi: bola — yozuvchi uchun dunyoni yangicha ko'rish, voqelikni sof ko'zlar bilan baholash imkonidir.

G'. Salomov o'zbek adabiyotshunosligida bola obrazini o'rganishning metodologik asoslarini ishlab chiqishga harakat qilgan. Uning fikricha, bola obrazi adabiyotda uchta asosiy vazifani bajaradi: birinchidan, voqelikni tabiiy va sof holda

ifodalash; ikkinchidan, kattalar dunyosining kamchiliklarini ko'rsatish; uchinchidan, inson tabiatining asl mohiyatini ochib berish.

A. Niyozov Aytmatov nasrining badiiy xususiyatlarini tahlil qilar ekan, uning asarlaridagi bola obraziga xos jihat — kattalar dunyosining muammolarini bolalarcha soddalik va to'g'rilik bilan ifodalash ekanini ta'kidlaydi.

3. "Oq kema" asarida bola obrazining badiiy talqini

"Oq kema" qissasida bosh qahramon — oti ham aytilmagan yetti yoshli bola. Bu — muallif tomonidan ongli ravishda tanlangan badiiy usul: bolaning ismsizligi uni har qanday masum bolalik timsoli darajasiga ko'taradi.

Bola o'z xayolida tog'dagi ko'lda suzib yurgan oq kemaga aylanishni orzu qiladi. Bu orzu — uning voqelikdan qochish yo'li, asl dunyodan himoya topish istagi. I. Mirzayev ta'kidlaganidek, "Oq kema"dagi ramzlar tizimi faqat badiiy bezak emas, balki asarning falsafiy poydevoridir.

Asarda bolaning dunyosi ikki qutbga bo'linadi: bir tomonda — sof xayollar, afsonalar va oq kema; ikkinchi tomonda — Orozqul kabi shafqatsiz, ma'naviy qashshoq kattalar dunyosi. Bu qarama-qarshilik orqali Aytmatov ezgulik va yovuzlikning abadiy kurashini tasvirlaydi. Bola bu kurashda g'olib chiqa olmaydi — lekin uning fojiali taqdiri o'quvchi qalbida adolat va ezgulik uchun kurash zarurligini uyg'otadi.

4. Bola obrazining psixologik tasviri

N. Karimov XX asr adabiyotini tahlil qilar ekan, Aytmatovning psixologik mahoratini alohida ta'kidlaydi. Darhaqiqat, "Oq kema"da bolaning ichki olami nihoyatda nozik va to'laqonli tasvirlangan. Yozuvchi bolaning kechinmalarini, uning voqelikni o'z hissiyoti orqali qabul qilishini hayratlanarli mahorat bilan ifodalagan.

E. Begmatov badiiy adabiyotda psixologizmni o'rganar ekan, Aytmatov asarlarini alohida tahlil qiladi. Bolaning ong osti olamini, xayolot va reallik o'rtasidagi chegarani bulaniqlashtirish — Aytmatov psixologizmining asosiy xususiyatidir. Bola ko'lni tomosha qilar ekan, oq kemani ko'rganda baliq bo'lib suzishni orzu qiladi — bu xayolot uning uchun reallikdan ko'ra haqiqiyroq.

S. Rahimov Aytmatovning jahon adabiyoti bilan aloqasini o'rganar ekan, uning bola obrazini yaratishdagi usulini Dostoyevskiy an'analari bilan bog'laydi. Ikki yozuvchi uchun ham bola — bu ezilgan, ma'naviy jihatdan sof, ammo voqelik tomonidan sindirilgan insonning timsolidir.

5. Oq kema ramzi va bolaning orzulari

U. Tursunov bolalar psixologiyasini adabiyot orqali o'rganishda orzuning muhim o'rnini ta'kidlaydi. "Oq kema"da bola orzusi bir necha qatlam ma'no kasb etadi: u nafaqat bolaning shaxsiy qochish istagi, balki umuminsoniy ozodlik, adolat va yaxshi hayotga intilish ramzidir.

Maral ona afsonasi asardagi yana bir muhim ramzdir. Bola bu afsonani sevir tinglar va unda insoniyatning asl kelib chiqishini, go'zallik va mehr-shafqatni ko'radi. Ammo Orozqul maral onani o'ldirgach, bolaning orzulari ham, afsonaga bo'lgan ishonchi ham chil-parchin bo'ladi. Bu lahza — asarning eng fojiali nuqtasi. Bola voqelikda yashay olmasligini anglab, suvga tushadi.

Bolaning o'limi — bu mag'lubiyat emas. Aytmatov bu bilan shuni aytmoqchi: masum qalb va sof orzular hech qachon yovuzlik bilan kelisha olmaydi. Bola baliq bo'lib suzib ketish orzusi bilan ketadi — bu esa tiriklikning eng oliy shakli — erkin va sof bo'lib yashash istagi sifatida talqin etiladi.

6. Xulosa

"Oq kema" asarida Chingiz Aytmatov bola obrazini yaratishda bir necha badiiy usuldan mohirlik bilan foydalangan: ismsizlik orqali umumlashtirish, orzular va afsonalar tizimi orqali ramziylikni kuchaytirish, psixologik tasvir orqali ichki olam chuqurligini ochish va fojiviy yakunlanish orqali o'quvchida kuchli hissiy ta'sir uyg'otish.

Bola obrazi asarda bir necha vazifani bajaradi: u voqelikning insoniy baholovchisi, ezgulik va yovuzlik kurashining guvohchisi, sof insoniy qadriyatlarning timsoli va fojiali jamiyatning qurbonidir. Aynan shu ko'p qatlamlilik "Oq kema"ni jahon adabiyotining durdonalaridan biriga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, Aytmatovning "Oq kema" asaridagi bola obrazi — bu nafaqat alohida bir qahramon, balki butun insoniyatning masum, sof va adolatga intiluvchi qismining badiiy ifodasi. Bu obraz bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan va adabiyotshunoslar tomonidan yanada chuqur o'rganishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aytmatov Ch. Oq kema. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1980. — 96 b.
2. Qodirov P. Chingiz Aytmatov ijodi. — Toshkent: Fan, 1985. — 144 b.
3. Salomov G'. O'zbek adabiyotshunosligida bola obrazi. — Toshkent: O'zbekiston, 1992. — 112 b.
4. Niyozov A. Aytmatov nasrining badiiy xususiyatlari. — Bishkek: Mektep, 1990. — 88 b.
5. Yo'ldoshev Q. Badiiy matn va uning talqini. — Toshkent: O'qituvchi, 2004. — 208 b.
6. Mirzayev I. Chingiz Aytmatov asarlarida falsafiy motiv. — Toshkent: Sharq, 2001. — 130 b.
7. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008. — 320 b.
8. Begmatov E. Badiiy adabiyotda psixologizm. — Toshkent: Fan, 1995. — 160 b.
9. Rahimov S. Aytmatov va dunyo adabiyoti. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005. — 176 b.
10. Tursunov U. Bolalar psixologiyasi adabiyotda. — Toshkent: O'qituvchi, 1998. — 144 b.